

tura i kiberfeminizam” potakla raspravu o novoj društvenoj stvarnosti. Je li kiberprostor utočište za razdvajanje tijela i duha ili je on prostor neopipljivog, ali ipak postojećeg tijela? Skrivanje, anonimnost i mogućnost stvaranja različitih identiteta u tom prostoru neopipljivoga također zahtijeva identifikaciju prema izvanjski određenim i postojećim kategorijama. Čak i ako taj prostor trpi promjenu kategorije identiteta, može li sama prezentacija izmišljenog voditi realnoj promjeni u društvenoj stvarnosti? Tijelo je, iako ne u opipljivom smislu, ipak prisutno u svijetu kiberkulture. Primjer toga je internet, koji kao medij širokom dostupnošću oslobađa pornografske sadržaje. Bez obzira na moguće stavove prema eksploataciji žena putem pornografije autorica uviđa žensku prisutnost na internetu koja je “zastupljena kroz eksplicitne seksualne sadržaje”. Tijela u tom prostoru postaju informacija podložna razmjeni između “ne-tjelesnih” identiteta i u toj konzumerističkoj naravi internetske razmjene dopuštaju postojećim kulturnim obrascima drugih da iz društvene stvarnosti prodiru i opstaju u kiberprostoru.

Trinaest autora ponudilo je u ovom zborniku relevantna viđenja problematike identiteta, od tumačenja pojma čovjeka preko kulture kao čovjekova umijeća stvaranja do rezultata stvaranja nove kulture, novog čovjeka i novih izazova u novom prostoru i vremenu. Urednice Jasenka Kodrnja, Svenka Savić i Svetlana Slapšak u suradnji s autorima tekstova ovim su zbornikom dale uspješan doprinos literaturi o kulturi i identitetu.

Maja Jelić Kolar

Prikaz

Ignacio Ramonet
**Fidel Castro: Moj život.
 Biografija u dva glasa**

V.B.Z., Zagreb, 2009, 706 str.

“Bez intimnog prijatelja i intelektualnog partnera na njegovoj razini” – tako Fidela Castra opisuje Ignacio Ramonet, urednik mjesečnika *Le Monde Diplomatique* i autor knjige *Moj život. Biografija u dva glasa*. Knjiga, kako navodi autor, predstavlja književno-novinsku vrstu jer je nastala kao rezultat sto sati intervjua koji je Ramonet vodio s Fidelom Castrom. U intervjuu nam se otkriva konciznost i dovitljivost kubanskog revolucionara, njegova sklonost dugim i temeljitim odgovorima te odsutnost bilo kakve površnosti u nastojanju da objasni složeni položaj male karipske zemlje. Fidel tijekom cijeloga intervjua naglašava kako treba razumjeti položaj Kube kako bi se bolje razumjela njezina politika i odluke njezina vodstva. Godine 2005. u hrvatskom je prijevodu izašla knjiga pod naslovom *Stvarni Fidel Castro*, koja nam поближе otkriva životni put Fidela Castra. Napisao ju je Leicester Coltman, bivši britanski veleposlanik na Kubi i bivši načelnik Odjela za Latinsku Ameriku u britanskom Ministarstvu vanjskih poslova. Coltman u knjizi pokušava otkriti korijene Castrove buntovnosti i odrediti period u kojemu je “buntovnik tražio razloge”, uvodeći nas na taj način u svijet inače vrlo skrivenog Castrova intimnog života. Umirovljeni

kubanski predsjednik "preživio" je deset američkih predsjednika, od Eisenhowera do Obame. Za razliku od Coltmánove knjige Ramonetova predstavlja Castra kao teoretičara revolucije, pobjedničkog vođu, osnivača države i stratega kubanske politike. Treba napomenuti kako je intervju obavljen prije nego što se Fidel Castro povukao s predsjedničkog položaja. Naime, on se povukao iz aktivne politike u srpnju 2006. godine, prepustivši, kako je tada rečeno, svoje funkcije "s privremenim karakterom" Državnom savjetu, na čijem se čelu nalazi njegov pet godina mlađi brat Raúl Castro, koji je u to vrijeme bio ministar obrane. Mnogi su analitičari tada predviđali radikalizaciju kubanske politike, jer se Raúl u mladosti, ranije nego Fidel, opredijelio za komunistički put. Također, odmah su se pojavile teze o mogućoj američkoj intervenciji na Kubi, kao i pitanje embarga nametnutog Kubi 1962. godine, a koji je pojačan 2004. godine odlukom predsjednika Busha. Dvije godine kasnije Sjedinjene Države iznijele su prijedlog o mogućnosti ukidanja embarga, pod uvjetom da "nijedan Castro nema političke dužnosti". Unatoč vijesti, objavljenoj u listopadu 2006. godine, da Fidel boluje od raka koji je u završnoj fazi, nedavno objavljene televizijske snimke govore kako je *el commadante* i dalje društveno aktivan. Čak je i tijekom medijske šutnje svakodnevno objavljivao svoje osvrtne u kubanskim dnevnim novinama *Granma* pod naslovom *Reflexiones of Fidel*. Malo je vođa koji izazivaju toliku pažnju, a među njih se svakako ubrajaju Fidel Castro i vođe kubanske revolucije. Mnogo je intelektualaca koji smatraju da Che Guevara i Castro nisu nikakvi revolucionari i borci za pravednije društvo, nego

diktatorski vođe, primjerice Paul Berman i Jacobo Machover, koji spadaju u njihove najoštrije kritičare. Jacobo Machover smatra da su za izgradnju "kulta Kubanaca" kao boraca za pravednije društvo zaslužni francuski intelektualci Jean Paul-Sartre i Régis Debray.

Područje Srednje i Južne Amerike u svakodnevnom diskursu označava države kojima su na čelu godinama bili diktatori, koje su često podupirale Sjedinjene Američke Države. U takvim okolnostima svaka je opozicija bila suzbijena u korijenu, *jer ako se samo malo podigne glava, odrezat će je pukovnija patuljaka*. Navedeno područje obilježeno je vojnim huntama, političkim prevratima i američkim kompanijama, poput United Fruit, koje su kontrolirale gospodarstvo Latinske Amerike. I danas ta regija izaziva ogromno zanimanje medija zbog otpora *neoliberalnim eksperimentima* i normama koje postavljaju organizacije poput Svjetske trgovinske organizacije (WTO), MMF-a ili Svjetske banke. Za vrijeme Drugog kubanskog rata za neovisnost José Martí odbijao je inicijativu o gospodarskoj zoni slobodne razmjene, što znači da svijest o odbijanju takve vrste integracije postoji već od druge polovice 19. stoljeća. Castro slikovito prikazuje model slobodne trgovine kao slobodnu trgovinu između morskih pasa i srdela.

Pobjeda ljevice na predsjedničkim izborima 2003. godine u Argentini, prema Fidelu, *ubrizgala je silnu snagu rastućem broju ljudi koji su u cijeloj našoj Americi postajali svjesni toga koliko je užasna i fatalna ta stvar koja se tako zove* (neoliberalizam, op. a.) (515). Počevši od 2000. godine, na području Latinske Amerike politička dominacija pripada ljevici. Ljevica

je na vlasti u Brazilu, na čijem se čelu nalazi Lula da Silva. U Urugvaju nakon ljevičara Tabaréa Vázquez na njegovo mjesto 2010. godine dolazi José Alberto Mujica Cordano, također ljevičar. Primjeri se nastavljaju s Evom Moralesom u Boliviji, Danielom Ortegom u Nikaragi itd. Jedina zemlja "otpadnica" je Kolumbija, na čijem je čelu dva mandata bio predstavnik desnice Alvaro Uribe, koji je pomoću sporazuma potpisanih sa Sjedinjenim Državama "održavao" uzavrelu atmosferu na tom području. Na izborima u Kolumbiji 2010. pobijedio je Juan Manuel Santos. Novozabrani kolumbijski predsjednik sastao se s Hugom Chávezom i tako prekinuo diplomatsku krizu koja je eskalirala zbog optužaba da Chávez potpomaže kolumbijske ustaničke grupe, poput FARC-a. "Slavni" su vojni pučevi Latinske Amerike, koji su dobili mitski status. Ramonet ih navodi u knjizi: svrgavanje Salvadora Allendea u Čileu 1973. godine, zatim svrgavanje Arbenza 1954. u Gvatemali ili Juana Boscha u Dominikanskoj Republici 1965. godine. Takav način mijenjanja političke strukture na vrhu stvorio je milijune glasova otpora na latinskoameričkom prostoru. Međutim vrijeme takvih političkih akcija nije prošlo. Najbolji je primjer pokušaj svrgavanja predsjednika Hondurasa 2008. godine ili brojni protesti koji su pratili pobjedu meksičkog predsjednika Calderóna.

Korupcija, pokvareni predsjednici i razočarane mase bili su poticaj mnogim latinskoameričkim književnicima koji su pisali o svakodnevici zemalja zapadne hemisfere. Kolumbijski nobelovac Gabriel García Márquez u svom romanu *Jesen patrijarha* opisuje "tipičnog" latinskoameričkog diktatora kojemu je *raspravljati o svijetu*

poslije njega posve bespredmetno. Mario Vargas Llosa svojim romanom *Jarčevo slavlje* tematizira vrijeme diktature u Dominikanskoj Republici pod Trujillovim režimom. Tim romanom otkriva se sva nemoralnost takvih režima diljem Latinske Amerike. Niz je književnika koji u svojim romanima koriste povijesno-političku podlogu kako bi prikazali svijet diktatora u Latinskoj Americi – Miguel Ángel Asturias u romanu *Gospodin predsjednik* opisuje gvatemalskog diktatora Estrada Cabrera (1898-1910), Mario Vargas Llosa u romanu *Razgovor u katedrali* u okviru diktature Manuela Odrije opisuje pokušaje pobune studenata i njihovo ujedinjenje s radnicima, organiziranje mase s ciljem potpore diktatoru, tehnike sabotiranja opozicijskih skupova, korištenje vlasti u svrhu vlastitog bogaćenja i svega ostaloga što donose takvi režimi.

Vođe dvaju kubanskih ratova za neovisnost Castro navodi kao prethodnike Revolucije. Borci za kubansku neovisnost u 19. stoljeću bili su Carlos Manuel de Céspedes, Antonio Grajales Maceo i José Martí. Upravo Joséa Martíja Fidel navodi kao najveću inspiraciju Revolucije. On kaže kako Kubanska revolucija nije počela 16. srpnja 1953. napadom na vojarnu Moncada, nego 10. listopada 1868, kada je počeo Prvi rat za neovisnost. Kuba je oduvijek privlačila pozornost političara Sjedinjenih Američkih Država. Stoga su američke vlasti donosile niz eksteritorijalnih zakona i amandmana vezanih uz Kubu, poput Monroeove doktrine iz 1823. godine, prema kojoj Sjedinjene Američke Države imaju prvenstvo intervencije na zapadnoj hemisferi. Prema Plattovu amandmanu iz 1901. godine, Sjedinjene Američke Države mogu

intervenirati na Kubi kada ocijene da je to potrebno. Devedesetih godina dvadesetog stoljeća, za vrijeme predsjednika Clintona donesena su dva zakona koja ograničavaju kubansku vanjsku politiku.

Premda je Castro odrastao u okruženju imućnije obitelji, to mu nije bila prepreka da već u ranoj mladosti pokaže znakove otpora. Navodi kako nikada "nije poprimio buržujsku kulturu". Čitajući novinska izvješća o Španjolskom građanskom ratu te radove Joséa Martíja, u Fidelu se polako rađalo ono što će kulminaciju doživjeti u borbama na Sierra Maestri. Začeci njegove revolucionarne borbe i duha bile su njegove aktivnosti do 1953. i napada na vojarnu Moncado. Upisavši fakultet, Castro je postao vrlo aktivan na političkoj sceni Sveučilišta. Godine 1947. godine odlazi u Kolumbiju kako bi potaknuo organiziranje Saveza latinskoameričkih studenata. Međutim, sasvim slučajno biva sudionikom bunta u Bogoti. Neredi koji su nastali nakon ubojstva kolumbijskog predsjednika Gaitána poznati su kao El Bogotazo. Márquez je bunt opisao kao *novi nalet siromašnih u iskrenoj želji za borbom koji je nadirao sa svih strana*. Fidelova uloga u njima predmet je brojnih prijepora. U knjizi Fidel sebe opisuje kao *utopijskog komunistu* u to vrijeme, definirajući navedenu sintagmu kao "... onaj koji ne polazi od znanstvene ni povijesne osnove, nego od nečega što mu se čini loše, od postojanja siromaštva, nepravde, nejednakosti, nepremostive proturječnosti između društva i stvarnog razvoja" (94). Iste godine Fidel je sudjelovao u vojnoj intervenciji u Panami. Naziv operacije rušenja Trujillova režima bio je Cayo Confitues. Tijekom te akcije Castro je uvidio brojne pogreške, te mu je

to iskustvo, kako sam kaže, pomoglo da se takve greške ne dogode na Sierra Maestri. Bio je to začetak Castrova uvjerenja da revolucija mora imati internacionalni karakter, što će se kasnije očitovati slanjem kubanskih trupa u Alžir i Angolu. Takvo shvaćanje bilo je kompatibilno s Che Guevarinom težnjom iz 1967. godine koja je ostala poznata kao parola o *dva, tri... mnogo Vijetnama* te koja i danas čini bitnu sastavnicu kubanske politike. Tako je danas jedna od temeljnih značajki kubanske politike, koju Fidel navodi u svom razgovoru s Ramonetom, kultura internacionalizma nasuprot šovinizmu.

Fulgencio Batista dolazi na vlast 4. rujna 1933. godine uslijed "pobune narednika". Tek drugim državnim udarom 1952. godine Batista uspostavlja represivni i proamerički režim. Na Kubi su u tom razdoblju "cvjetali" korupcija i nezadovoljstvo. Nakon završetka Fakulteta pravnih i društvenih znanosti u Havani Castro okuplja istomišljenike radi poduzimanja gerilskih akcija u zemlji, čvrsto vjerujući da "ono što je danas san, sutra će biti zakon". Nakon neuspjelog napada na Moncado i suđenja, na kojem je održao slavni govor "Povijest će me odriješiti", Fidel je osuđen na zatvorsku kaznu.

Međutim, Batista čini "veliku grešku" vjerujući da je njegova vlast sigurna, te u Kongresu dopušta izglasavanje Zakona o bezuvjetnom oprost, koji je omogućio Fidelu osnivanje Revolucionarnog pokreta 26. srpnja (*Movimiento Revolucionario 26 de Julio*) i odlazak u Meksiko. Tu će posredstvom Raúla i Rodolfa Romera, kasnije sandinističkog borca, upoznati Ernesta Guevaru. Castro Che Guevaru opisuje kao "osobu široke opće kulture i velike

inteligencije” (163). Tako je nastala revolucionarna suradnja Fidela i Che Guevare, koja je dovedena u pitanje 1965. godine. Naime, prilikom osnivanja Komunističke partije Kube veliku je pozornost privlačio izostanak Ernesta Guevare. Spekuliralo se da je došlo do razdora između dvojice vođa revolucije, međutim ni do danas nema konkretnih dokaza za to. No poznata je činjenica da je, za razliku od Castra, Che Guevara zauzimao kritičniji stav prema politici SSSR-a. Tijekom intervjua, u dijelu koji se odnosi na Che Guevaru, Ramonet nije Castru postavio pitanja vezana uz eventualno neslaganje s Che Guevarom. Jacobo Machover smatra da je Castro Cheu pružio “mučeničku smrt”, te da je čitanjem Che Guevarina oprostajnog pisma “osudio Chea na vječni progon”.

U Meksiku je Castro organizirao ekspediciju koja je na brodicu Granma otplovi-la prema Kubi. Prema Cheu, iskrcavanje je bilo poput brodoloma. Unatoč teškom iskrcavanju i prvotnim porazima Castro se uspio oduprijeti Batistinim napadima te je čak dao intervju novinaru *New York Timesa* za vrijeme borbi na Sierra Maestri. Castro se tada prometnuo u vođu Batistinih protivnika, posebno nakon smrti svojega najvećeg takmaca u Havani Joséa Antonija Echeverrije, koji je bio predsjednik Saveza sveučilišnih studenata. Nakon bitke kod Santa Clare i velike pobjede Che Guevare pobunjenička vojska ulazi u Havanu 1. siječnja 1959. Fidel preuzima vlast. Raspuštena je Batistina vojska i konfiscirana je nezakonito stečena imovina. Najvažnija je bila agrarna reforma kojom je seljacima podijeljena zemlja. Che Guevara, Juan Almeida, Fidel Castro i Camilo Cienfuegos postaju “zvijezde Revolucije”. Kubanska

revolucija prva je televizijska revolucija, tj. prva televizijski praćena revolucija. Fidelov ulazak u Havanu vidjeli su milijuni ljudi, za koje su *barbudosi* (bradati) postali heroji borbe protiv jenkijevskog imperijalizma. Na Ramonetovo pitanje zašto su revolucionari puštali bradu, Castro je odgovorio da je to posljedica teških uvjeta u gerili, jer nisu imali britve za brijanje. Na posljertku su brada i kosa postale svojevrsni znak prepoznavanja, naime da bi se špijun infiltrirao u njihove redove, morao je imati najmanje šest mjeseci staru bradu.

Nakon pobjede Revolucije uslijedilo je razdoblje “prljavih ratova”, kako Castro naziva američke intervencije na kubanskom teritoriju. Nakon invazije na plažu Gíron i listopadske krize, koja je nastala zbog instalacije sovjetskih projektila srednjeg dometa na kubanskom teritoriju i embarga, Kuba je postala izolirana zemlja s jednim partnerom – SSSR-om. Unatoč tome Castro ističe kako nikada nije zapostavljen internacionalistički element revolucije. Šezdesetih godina Kuba je poslala svoje instruktore i vojnike u Kongo, Angolu, Gvineju Bisau te u Alžir. Održavala je odnose s afričkim borcima za neovisnost poput Kwamea Nkrumaha ili Ahmeda Sekoua Touréa.

Mnogo je prijevora o tome kada je Kubanska revolucija postala socijalistička. Uvjereniji marksisti od Fidela bili su njegov brat Raul i Che Guevara. Fidel je tijekom boravka u zatvoru počeo uz Martíja čitati i marksističku literaturu. Nakon američke invazije u Zaljevu svinja uslijedila je politika jačanja veza sa Sovjetskim Savezom. Poslije operacije i napada na bazu kubanskog zrakoplovstva, na pogrebu žrtvama 16. travnja 1961. Fidel je Kubansku

revoluciju proglasio socijalističkom. Valja napomenuti da SSSR niti u jednom trenutku nije pomogao kubanskoj revolucionarnoj vojsci. Nakon oštre retorike Georga W. Busha prema Kubi u kubanski ustav upisan je socijalizam kao temeljni društveno-politički sustav. Castro ističe “kako danas nitko ne zna što točno znači koncept socijalizma” (382). Ističe kako se socijalizam ne može izgraditi koristeći instrumente kapitalizma. Isto tako navodi kako se trenutno nalazimo u ideološkoj konfuziji te odlučno ističe da je on duboki antidogmatik i da vjeruje da je bolji svijet moguć.

Ramonet u knjizi pokušava prikazati kubansku stranu priče o problemima koji čine današnju kubansku svakodnevnicu, a koji izazivaju velik interes u zapadnim zemljama. U *mainstream* medijima uz Kubu se često vežu migracijske krize, politički zatvorenici i kult ličnosti. Međutim, prema Castrovim riječima na Kubi nema niti jedne ulice, avenije, škole ili kakvog drugog zdanja koje nosi ime živoga člana Revolucije. Na početku Revolucije izglasan je zakon koji to regulira. Jer kako kaže Castro: “Revolucija se ne zasniva na idejama sljedbeništva, ni na kultu ličnosti”. Na Kubi nema ni službenih portreta u državnim uredima, niti je bilo prisilne kolektivizacije. Castro ističe kako je izgradnja socijalizma zadaća slobodnih ljudi koji žele izgraditi novo društvo. *Biografija u dva glasa* otkriva nam dosta nepoznatih činjenica vezanih uz društveno uređenje Kube. Zdravstveni sustav Kube ubraja se među najbolje na svijetu. Svaki stanovnik ima socijalno osiguranje i besplatan liječnički tretman. Kuba je osnovala liječnički kontingent “Henry Reeves” koji odlazi u različite zemlje čijem je stanovništvu po-

trebna liječnička pomoć. Tako su kubanski liječnici sudjelovali u pružanju pomoći Pakistancima nakon velikih poplava te u Gvatemali nakon potresa. Takav kontingent sadrži tisuće liječnika koji se nalaze u subsaharskoj Africi. UN-ovo izvješće o stanju ljudskih prava na Kubi svake je godine negativno. Sjedinjene Države kritiziraju kubansku politiku prema, kako navodi američka administracija, disidentima, dok su za Kubu oni kontrarevolucionari. Jedan je od najpoznatijih disidenata/kontrarevolucionara pjesnik Raúl Rivera. Na Kubi je osuđen na dvadeset godina zatvora, ali je 2004. godine pušten i živi u Španjolskoj. Medijski je zapostavljen slučaj Osvalda Paye Sardiñasa, vođe oporbenog projekta “Varela”, koji je nakon mnogobrojnih medijskih spekulacija kako ga Castro neće pustiti došao u Strasbourg i primio nagradu Saharov, europsku nagradu za obranu ljudskih prava. Nakon toga vratio se na Kubu. Prema podacima iz 2003. godine, na Kubi su bila 223 disidenta/kontrarevolucionara. Mnoge od njih financira i podržava Ured za zastupanje interesa Sjedinjenih Država na Kubi. Ured je prema izjavama kubanskih političara povezan s jakom kubanskom emigracijom u Miamiju. Castro ističe ljude poput Vladimira Roca ili Elizarda Sáncheza, koji kritiziraju vlast, ali nisu zbog toga uhićeni. Navodi kako nikad ne treba kažnjavati drugačije ideje i stavove, ali ako se netko služi tehnikama sabotaze i terorizma kako bi destabilizirao zemlju, represivni sustav mora djelovati. Castro podsjeća na to kako su se Englezi obračunavali s irskim političkim zatvorenicima, kako se Italija obračunala s Crvenim brigadama, osudivši njezine članove na dugotrajne zatvorske kazne.

Veliku svjetsku osudu Kuba je doživjela 1989. godine, kada je državne dužnosnike optužene za korupciju osudila na smrtnu kaznu. Cijela situacija postala je poznata kao "slučaj Ochoa", prema generalu bojniku Arnaldu Ochoi koji je optužen za korupciju i preprodaju droge. Castro ističe "kako kritičari moraju razumjeti okolnosti u kojima se ova zemlja mora braniti. Europska situacija je znatno drugačija, nitko ne želi vršiti subverziju, hladni rat je završen, Europljanima egzistencija nije u opasnosti, milijunima europskih građana ne prijete smrt" (443). Castro navodi primjer Luisa Posade Carrilesa, koji je postao poznat nakon atentata na kubanski civilni zrakoplov 1976. godine. Međutim 2005. godine, nakon što je priznao krivnju, Sjedinjene Države dale su Carrilesu azil. Takva je odluka paradoksalna kada se zna da su Sjedinjene Države objavile rat terorizmu, ističe Castro.

Kuba se tretira kao zemlja Trećeg svijeta. Međutim, prema izvještaju UNICEF-a iz 2009. godine, Kuba je jedina zemlja Latinske Amerike i Kariba koja je eliminirala dječju pothranjenost. Na kubanskim sveučilištima trenutno studira 25 000 budućih doktora medicine. Kuba je do 2006. godine primila dvije tisuće bolivijskih srednjoškolaca kako bi svoje srednjoškolsko obrazovanje stekli na Kubi. Nakon Kanade ima najmanju stopu smrtnosti među zemljama zapadne hemisfere. Poroci poput droge i kocke u potpunosti su iskorijenjeni. Svatko ima pravo na besplatno obrazovanje. Čak i neki zatvorenici nakon izlaska iz zatvora dobivaju mogućnost pohađanja određenih tečajeva. Na Kubi su se besplatno liječile tisuće djece iz Černobila kada ih niti jedna druga zemlja nije htjela primi-

ti. Sve navedeno je u skladu s programom opismenjavanja koji je započeo 1961. godine proglašenjem Kube "teritorijem bez nepismenosti". Castro ističe kako su samo školovani ljudi sposobni oduprijeti se propagandi i stvoriti vlastito mišljenje o određenoj stvari. Malo je poznata činjenica da se CNN na Kubi može gledati bez ometanja. Kuba koristi televiziju, prema Castru, isključivo u obrazovne svrhe. To potvrđuje činjenica da su od 2003. godine otvorena dva televizijska kanala posvećena isključivo obrazovanju.

Još jedna manje poznata činjenica vezana uz kubansku politiku jest odnos prema ženama. Naime, Kuba je uvela obiteljski zakon prema kojemu je "obveza muškaraca da sa ženama dijele obiteljske obveze, kuhanje, brigu za djecu" (230). Castro ističe kako kubansko društvo teži tome da žene dosegnu najvišu razinu obrazovanja i stručnosti radi blagostanja obitelji i društva. Također, za upise na fakultete postojala je određena kvota, na primjer 45% muškaraca i 55% žena. Prema Castru, 2006. godine žene su činile 65% stručnjaka u zemlji.

U intervjuu Fidel Castro je progovorio o odnosu prema Francuskoj i Španjolskoj. Odnos prema Francuskoj bio je determiniran prijateljskim odnosima s Régisom Debrayem i bivšim francuskim predsjednikom Françoisom Mitterrandom te s njegovom kćeri Danielle Mitterrand. Fidel opisuje i utjecaj francuskih intelektualaca, primjerice Victora Hugoa ili Honoréa Balzaca na njegov duhovni razvoj. Odnos sa Španjolskom bio je puno dinamičniji. Prije svega zbog odnosa koji je Fidel imao s Felipeom Gonzálezom, koji je u početku bio prijateljski, međutim, kako kaže Castro,

Gonzálezovim skretanjem udesno te pristupanjem Španjolske NATO-u suradnja je bivala sve slabija, osobito nakon španjolske osude kubanskog pogubljenja trojice osuđenika. Na tu zamjerku Fidel Castro navodi Antiterorističku oslobodilačku grupu (GAL). Tijekom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća organizacija je primjenjivala ilegalna sredstva, poput atentata, u borbi protiv ETA-e. Prema Castru, ona nije mogla djelovati bez znanja španjolske vlade. Na taj način, zaključuje Castro, španjolska je vlada izvršavala izvansudska pogubljenja.

Američko-kubanske odnose između ostalog opterećuje i pitanje ilegalnih emigracija. Od 1959. godine zabilježeno je nekoliko migracijskih kriza. Jedan je od razloga kriza, smatra Castro, idealiziranje Sjedinjenih Država i njihova načina života – skupih automobila, visokih plaća. Sporan je i Zakon o reguliranju boravka kubanskih državljana (*The Cuban Adjustment Act*), koji je usvojen za vrijeme predsjednika Johnsona. Prema tom Zakonu, stupanjem na američko tlo kubanski iseljenici automatski dobivaju status “političkih izbjeglica” s pravom na politički azil i trajnu dozvolu boravka u Sjedinjenim Američkim Državama. Kuba taj Zakon interpretira kao poticaj ilegalnoj emigraciji. Procjenjuje se da je od 1959. do 1962. u Sjedinjene Države otišlo više od 270 000 osoba, među njima tisuće liječnika, inženjera, učitelja, profesora, stručnih kadrova, a prvih 70 000 moralo je proći migracijski postupak (322). Za vrijeme predsjednika Reagana potpisan je prvi migracijski sporazum prema kojemu bi američka administracija godišnje trebala izdati do 20 000 viza. Navedeni broj izdanih viza nikada

nije dosegnut, a s godinama se smanjuje. Sporazum obvezuje Kubu da prihvati “isključene”, odnosno ljude koji su boravili u američkim zatvorima i koji se po isteku kazne vraćaju na Kubu. Jaki kubanski lobi u Miamiu osnovao je propagandni radio pod nazivom Radio Martí, čije frekvencije dopiru do Kube. Upravo su vijesti s te radiopostaje bile uzrok druge od ukupno tri migracijske krize. Naime, 1981. godine u kubanskoj luci Mariel okupilo se mnoštvo ljudi koji su preko Radija Martí bili obaviješteni da će doći američki brodovi koji će prevesti emigrante. No radilo se o dezinformaciji, te je došlo do prve krize koju su kubanske vlasti naposljetku riješile. Veliku medijsku pažnju izazvalo je potonuće broda 1994. godine koji je pokušao doći do Floride. Svjetski su mediji optužili Castra za taj incident u kojemu je poginulo 30 ljudi. Fidel Castro osvjetljava Ramonetu događaje koji su rezultirali desecima mrtvih. Zaključuje kako je došlo do teške situacije koja je rezultirala nesrećom. Castro smatra kako je zapravo mali broj politički motiviranih emigracija, većinom su to ekonomske emigracije. Bivši kubanski vođa postavlja pitanje zašto Sjedinjene Američke Države na granici s Meksikom grade zid kako bi zaustavile ilegalne emigracije, a s druge strane ilegalni kubanski emigranti stupanjem na američko tlo dobivaju dozvolu trajnog boravka u Sjedinjenim Američkim Državama.

Nakon raspada SSSR-a Kuba je bila u teškom položaju. Fidel je proglasio “posebno razdoblje”. Tada je opisao Kubu kao boksača kojeg je iznenadio rafal jakih udaraca. Još je ošamućen, ali polako mu se bistri u glavi. Kuba je izgubila tržište šećera, izgubila je gorivo, pa čak i drva za pokope.

Kao razlog opstanka navodi: "... Revolucija je uvijek računala, računa i računat će na sve veću podršku naroda, inteligentnog naroda, koji je svakim danom sve više ujedinen, sve obrazovaniji i borbeniji".

Čovjek nikada nije samo romantičar, junak ili revolucionar. Upravo nam takvu sliku Fidela Castra pruža *Biografija u dva glasa*. U zemlji koja živi poput "tvrđave pod opsadom u kojoj svako otpadništvo predstavlja izdaju" djeluje složena politička figura Fidela Castra. Ramonetova knjiga otkriva nam svjetonazor i "kotač za-

mašnjak" Castrova djelovanja i uvjerenja. U svojim osamdesetim godinama Fidel Castro se nada da će na kraju ljudi priznati da su Kubanci bili buntovnici. Isto tako pruža nam se uvid u relativno nepoznate rezultate kubanske politike na području zdravstva, školstva i medicine. Knjiga daje odličnu sintezu kubansko-američkih odnosa i razloge "preživljavanja" Revolucije i vrijedan je izvor svima koji su zainteresirani za dublje proučavanje Kube i specifičnih faktora koji su odredili njezin povijesni put.

Ana Rajković